

TANJA VAITTINEN

Vastoinkäymisyys-tyyppiset johdokset vanhassa kirjasuomessa¹

Mikael Agricolan *Rucouskiriassa* (1544) on ehtoollisrukous (esim. 1), jonka keski-vaiheilla mainitaan luettelonomaisesti erilaisia ominaisuuden- ja teonnimiä. Niistä useimmat ovat nykykielessä olemassa (esim. *rakkaus*, *puhtaus*, *kärsiminen*, *totteleminen*). Joukosta erottuu kuitenkin yksi sana – *cwlemisudhen* – joka on muodoltaan nykylukijalle outo. Sanan summittaisen merkityksen voi päätellä lauseyhteydestä ja siitä, että muodosteen kantasana näyttäisi olevan *kuulla*-verbi. Sanan rakenne on kuitenkin erikoinen. Näyttää siltä, että verbikantaan on liitetty sekä *-minen*-teonni-mijohdin että *-(u)us/(y)ys*-ominaisuudennimijohdin. Tällainen muodostustapa, jossa teonimestä tehdään ominaisuudennimi, on nykykielessä tuntematon ja epäkieliopillinen. Esimerkiksi *Isossa suomen kieliopissa* (2004, 200) eksplisiittisesti todetaan, että teonnimistä ei voi muodostaa *-(u)us/(y)ys*-johdoksia (esim. *johtaminen* > **johtamisuus*, *syönti* > **syöntiys*).

- (1) Olcohon minun wicajni tyhijenus, himon ia haureudhen häwitus, Rackaudhen, puchtaudhen, Kerssimisen, neurydhen, **cwlemisudhen**, tottelemisen, ja caikein auwoin enännys, ja mös caiken pyhydhen lisennys. (Agricola 1544, 604.)

Miten Agricola on tullut muodostaneeksi tällaisen johdoksen? Onko muodoste ainoa laatuaan kirjakielessä? Miten vanhassa kirjakielessä esiintyvää variaatiota, epäsäännöllisyyttä ja suoranaista epäkieliopillisuutta voi selittää? Tarkastelen näitä vanhojen kirjakielisten tekstien vaihteluun liittyviä kysymyksiä sananmuodostuksen kannalta ja erityisesti *-misuus/misyys*-loppuisten sanojen pohjalta. Vanhan kirjasuomen ja varhaisnykysuomen kauden teksteistä on nimittäin löydettävissä kolmisenkymmentä tällaista johdosta. Jo Heikki Ojansuu (1909, 177) on kiinnittänyt huomiota näihin ”omituisiin” muodosteisiin monipuolisessa Agricola-tutkimuksessaan.

1 Artikkelini pohjautuu Vanhan kirjakielen päivillä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa vuonna 2007 pitämäni esitelmän, jota olen artikkeliksi kirjoittaessani laventanut.

Sittemmin aihetta ovat sivunneet Maija Kivekäs (1970, 7) ja Silva Kiuru (1988, 150) teonnimitutkimuksissaan. Tutkimuksessa tarkasteltavien johdosten määrä on marginaalinen kaikkien vanhoissa teksteissä esiintyvien sanojen joukossa, mutta tämä pieni aineisto avaa näkymän yllättävän monenlaisiin variaatiota ja epäsäännöllisyyttä vanhassa kirjakielessä aiheuttaviin tekijöihin.

Aineisto

Tutkimusaineistoni ulottuu 1540-luvulta 1870-luvulle eli vanhan kirjasuomen alkua ajoilta varhaisnykysuomen kauden loppuvaiheille. Olen kerännyt aineiston Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Kaino-aineistopalvelusta merkkijonohakujen (*misu*, *misy*) avulla. Kainon aineistoista olen käyttänyt vanhan kirjasuomen ja varhaisnykysuomen korpuksia. Lisäksi olen täydentänyt aineistoani *Vanhan kirjasuomen sanakirjan* avulla, ja muutaman lekseemin olen löytänyt sanakirjan pohjana olevasta sanalipustosta. Olen käyttänyt lipustoa, joka on säilytteillä Turun yliopiston suomen kielen oppiaineessa ja joka ei ole yhtä täydellinen kuin Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa säilytettävä lipusto. Johdosten analyysia varten olen lisäksi kerännyt vertailuaineistoa Kainosta sekä Turun yliopistossa tehdyistä Mikael Agricolan teosten morfosyntaktisen tietokannan koodauksista.

Tutkimusaineiston muodostavat 20 erilaista *-misuus/misyys*-loppuista lekseemiä: *alentelemisuus*, *alttiiksiantamisuus*, *antamisuus*, *anteeksiantamisuus*, *anteeksisaamisuus*, *armoittamisuus*, *hedelmöitsemisyys*, *höystymisyys*, *kaksinaimisuus*, *kanssakäymisyys*, *kuolemisuus*, *kuulemisuus*, *laiminlyömyisyys*, *myödenkäymisyys*, *myötäkäymisyys*, *sisällekäymisyys*, *sovittamisuus*, *vastoinkäymisyys*, *yksinnaimisuus* ja *ylitsekäymisyys*. Näiden sanojen esiintymiä on aineistossa kaikkiaan 29. Esiintymistä 5 on 1500-luvulta, 7 on 1600-luvulta, 6 on 1700-luvulta ja 11 on 1800-luvulta.

Esittelen aluksi aineiston fonologiset ja morfologiset piirteet. Sen jälkeen käsitelen aineistoa teksteittäin ja kirjoittajittain. Pohdin myös teonnimi- ja ominaisuudennimijohdinten ja -johdosten merkitystä ja funktiota. Analysoin aineistoni sanoja monesta näkökulmasta ja erittelen syitä, jotka ovat voineet vaikuttaa muodosteiden syntyyn ja motivaatioon. Lopuksi kokoan yhteen johdosten rakenteesta ja käytöstä tekemäni havainnot.

Fonologia ja morfologia

Yhtä tapausta lukuun ottamatta 1500-, 1600- ja 1700-lukujen *-misuus/misyys*-sanoissa ominaisuudennimijohtimen vokaaliaines on kirjoitettu yhdellä vokaalimerkillä, esim. *wastoinkieumus²* (1544), *andexisaamisuus* (1649), *Myödenkäymisyys* (1713).

2 Esittäessäni sananmuotoja sitaatteina noudatan teksteissä esiintyvää ortografiaa samoin kuin lause-esimerkeissä. Kun käsitelen sanoja lekseemienä, olen yhdenmukaistanut ja nykyaikaistanut niiden kirjoitusasun siten, että johtimessa on pitkä vokaali.

Poikkeuksena on A. H. Francken postillan suomennoksessa (1781) esiintyvä sana *laimilyömisyydellä*. Kaikissa 1800-luvun esiintymissä ominaisuudennimijohtimes-
sa sen sijaan on kaksi vokaalimerkkiä, esim. *Yksin-naimisuus* (1831), *vastoinkäymi-*
syys (1872). Vanhimpien esiintymien yksivokaalinen merkintätapa näyttää viittaa-
van ominaisuudennimien alkuperäiseen äänneasuun, jossa johtimen vokaali on ollut
lyhyt. Pitkävokaalinen johdinvariantti on kehittynyt obliikvisijoissa johdinsuffiksiin
kuuluneen dentaalispirantin kadottua painottoman tavun jäljessä ja muiden vokaalien
sulautuessa johtimen *u-* tai *y-*äänteeseen. Tällä tavoin syntynyt pitkä vokaali yleistyi
analogisesti muihin paradigman muotoihin. (Ominaisuudennimien äännekehitykses-
tä ks. tarkemmin Rapola 1924, 216–237; 1965, 167–169, 317; 1966, 154–160; Haku-
linen 1979, 144–146.) Johtimen kirjoittamista yhdellä vokaalimerkillä voi osittain se-
littää sekin, että vanhassa kirjasuomessa jälkitavujen pitkiä vokaaleja ei merkitty sys-
temaattisesti kahdella kirjaimella, vaan ortografinen käytäntö oli pitkään horjuva ja
vakiintui nykyiselle kannalle lopullisesti vasta 1800-luvun kuluessa (vokaalien kvan-
titeettisuhteiden ja ortografian kehityksestä ks. Rapola 1965, 54–55, 70, 244–245).

Tutkimissani johdoksissa on 12 erilaista kantaverbiä: *alennella*, *antaa*, *armoitta-*
taa, *hedelmöitä* (: *hedelmöitsee*), *höystyä*, *kuolla*, *kuulla*, *käydä*, *lyödä*, *naida*, *saada*,
sovittaa. Useimmista kantaverbeistä muodostettu johdos esiintyy aineistossa vain
yhden kerran, mutta useamminkin esiintyviä tapauksia on. *Käydä*-verbistä muo-
dostettu *-käymisyys*-johdos on yleinen, esiintymiä on 12. Pari kolme esiintymää on
antaa-, *lyödä-*, *naida-* ja *saada*-verbeistä muodostetuista *-misuus/misyys*-johdoksista.
Seuraavassa asetelmassa kantaverbit on jaettu sarakkeisiin verbivartalon tavuluvun ja
vartalovokaalin mukaan. Kantaverbien jäljessä on sulkeissa niiden esiintymismäärä.
Taulukossa ei mainita erikseen niitä yhdyssanoja, joiden edusosina osa kantaver-
beistä esiintyy (esim. *alttiiksiantamisuus*, *ylitsekäymisyys*).

1	2A	2e	2U	3A	4e
käydä (12)	antaa (3)	kuolla (1)	höystyä (1)	armoittaa (1)	alennella (1)
lyödä (2)		kuulla (1)		sovittaa (1)	hedelmöitä (1)
naida (3)					
saada (2)					

Kantaverbeistä neljä on yksitavuisia (*käydä*, *lyödä*, *naida* ja *saada*). Esiinty-
mistä suurin osa on näistä yksitavuisista verbikannoista muodostettuja. Johdoksia
on neljästä eri kaksitavuisesta verbikannasta ja kolmesta eri vartalotyypistä: *antaa*
(*A*-vartalo), *kuolla*, *kuulla* (*e*-vartalo) ja *höystyä* (*U*-vartalo). Useampitavuisista kan-
tavartaloista muodostetuista johdoksista on neljä esiintymää, ja kaikki ovat eri kan-
taverbeistä: *armoittaa*, *sovittaa* (*A*-vartalo), *alennella* ja *hedelmöitä* (*e*-vartalo). Kan-
taverbien tavuluvulla näyttäisi olevan sillä tavoin yhteyttä *-misuus/misyys*-johdosten
motivaatioon, että johdoksia on enemmän yksitavuisista kantaverbeistä kuin muista
vartalotyypeistä (käsittelen tätä asiaa vielä luvussa Johdosten rakenteellinen moti-
vaatio).

Yksitavuisista verbikannoista muodostetuista *-misuus/misyys*-johdoksista on esimerkkejä kaikilta vanhan kirjasuomen kauden vuosisadoilta sekä 1800-luvulta. Sen sijaan kaksitavuisien *e*-vartaloiden molemmat esiintymät ovat Agricolalta. Kaikki muut vartalotyyppit ovat myöhäisiä. Niiden ensiesiintymä on aikaisintaan vuodelta 1768.

Johdos Sijamuoto		Nominatiivi	Genetiivi	Adessiivi	Elatiivi	Illatiivi	
		Kannaltaan yksitavuiset johdokset		anteeksisaamisuus	2		
kaksinaimisuus	1						
kanssakäymisyys						1	
laimi(n)lyömyisyys					1	1	
myödenkäymisyys	1						
myötäkäymisyys	2						
sisällekäymisyys	2						
vastoinkäymisyys	4						
yksinnaimisuus	1					1	
ylitsekäymisyys	2						
Yhteensä		15	0	1	3	0	
Kannaltaan kaksi- ja useampitavuiset johdokset		alentelemisuus			1		
		alttiiksiantamisuus			1		
		antamisuus				1	
		anteeksiantamisuus				1	
		armoittamisuus		1			
		hedelmöitsemisyys		1			
		höystymisyys					1
		kuolemisuus		1			
		kuulemisuus		1			
		sovittamisuus				1	
Yhteensä		0	4	0	5	1	

Taulukko 1. *-misuus/misyys*-johdosten sijajakauma.

Taulukossa 1 on esitetty *-misuus/misyys*-johdosten sijajakauma leksemeittäin. Johdokset ovat useimmiten nominatiivissa (esim. 2 ja 3). Se voi olla lauseyhteyden aiheuttamaa sattumaa, onhan nominatiivi sekä kirja- että puhekielessä yleisin sija (Räsänen 1979, 29; Karlsson 1983, 308). Jakauma tuntuu kuitenkin erikoisen jyrkältä etenkin kannaltaan yksitavuisissa *-misuus/misyys*-johdoksissa. Niistä nominatiiveja on 15 ja muita sijamuotoja vain neljä. Teksteissä yleisiä genetiivimuotoja

ei *-käymisyys*-tyyppisistä johdoksista ole muodostettu lainkaan. Silva Kiuru on kiinnittänyt huomiota Agricolan ja Henrik Florinuksen *-minen-* ja *-mus/mys-*teonnimien sijajakaumaan. Kiurun tutkimuksen mukaan *-minen-* ja *-mus/mys-*johdosten paradigmat ovat vanhassa kirjasuomessa sekoittuneet sillä tavoin, että saman kantasanan johdosten nominatiivit on muodostettu *-mus/mys-*johtimella ja muut sijat on muodostettu *-minen-*johdoksen *-mise-*taivutusvartalosta. (Kiuru 1988.) Koska useimmista tarkastelemistani lekseemeistä on vain yksi esiintymä tai kaikki esiintymät ovat samasta sijamuodosta, on mahdotonta sanoa, voisiko *-misuus/misyys-*johdoksissa olla kyse Kiurun kuvaamasta sekaparadigmaisuudesta. Pohdin kuitenkin tätä asiaa vielä käsitellessäni johdosten rakennepiirteitä.

- (2) Jos mee vskon Silmil catzelem cuolemata, nijn on se tosin ainoastans yxi Owi eli **Sisälkäymisyys** elämähän, iosta itze elämän Herra todista: Joca cuule minun sanani --. (Flachsenius 1680.)
- (3) Jonga tygö tule se Meidän rackalda Isämme Maalda corkiammasti walitettawa **Myödenkäymisyys**, cuin Muscon Czarilla tänä Suwena on SuuriRuhtinan Maan Suomen ylitze ollut, josa hän pian sanottu joca paicas wallan päälle pääsnyt on. (Asetus 1713c.)

Aineistossa on suhteellisen paljon *-misuus/misyys-*johdosten elatiiveja. Pari esiintymistä on lauseyhteyden ja rektion aiheuttamia (esim. 4), mutta elatiivien runsautta selittää ennen kaikkea se, että Gottlundin *Otavassa* (1831) niitä on käytetty otsikoissa, jotka ovat elatiivissa (esim. 5):

- (4) -- pitää hänen oleman paidzi -- sekä **cansa käymisydest** ja olemast Ruodzin rajois, ja maanpaikoisa kielty, ja pitää kijniotettaman ja fangiuten pandaman, coska, cusa ja keneldä hän saawutetan. (Asetus 1673e.)
- (5) **Alentelemisuutesta** (om Nedlätenhet).
Annak kättä köyhän miehen! köyhällä on lämmin koura. (Gottlund 1831, 65.)

Muista sijoista on satunnaisia esimerkkejä. Kannaltaan kaksi- tai useampitavuisista *-misuus/misyys-*johdoksista neljä on genetiivissä (esim. 6). Adessiivista ja illatiivista on kumpapestakin vain yksi esiintymä (esim. 7 ja 8).

- (6) Hän hirviää rangaista ja palkita. Ainuastans **Armoittamisuuden** oikius on hänelle kieletty. (Hornborg 1818.)
- (7) Eikös ole monda Isää ja Äitiä, joka huolimattomuudella ja **laimilyömissyydellä** eli myös kowalla ja sopimattomalla kurituxella rikkoo sitä kallista welwollisuuttansa vastaan --. (Frosterus 1781, 7.)
- (8) Syy tähän luonnottomaisuuteen, tahi tähän ruma-muotoiseen **höystymisyteen**, on vielä meiltä tietämätäk; eikä tunnetak myös keinojakaan peällen-luotettavia hänen esteämiseksi. (Gottlund 1843.)

Tekstit ja kirjoittajat

Vanhan kirjasuomen kaudella kirjallisuus oli pääosin uskonnollista käännöskirjallisuutta. Uskonnollisten kirjojen lisäksi suomennettiin lakeja ja asetuksia. Aineistoni *-misuus/misyys*-johdoksia esiintyy niin hengellisessä kirjallisuudessa kuin asetuksissakin. Uskonnollisissa teksteissä esiintyviä *-misuus/misyys*-lekseemejä ovat *anteeksisuusaamuus*, *kuolemisuus*, *kuulemisuus*, *laimilyömisuus*, *myötä-*, *sisäl[le]-* ja *vastoinikäymisyys*. Laki- ja asetusteksteissä esiintyvät puolestaan sanat *kaksinaisuus*, *kanssakäymisyys*, *laiminlyömisuus*, *myöden-*, *sisälle-* ja *ylitsekäymisyys*. Vähitellen varhaisnykysuomen kaudelle tultaessa ja etenkin sen aikana alettiin julkaista enenevässä määrin maallista kirjallisuutta, joita aineistossani edustavat almanakat (1768 ja 1843), H. E. Hornborgin faabelikokoelma (1818) ja C. A. Gottlundin *Otava* (1831). Näissä muissa tekstilajeissa esiintyviä lekseemejä ovat *alentelemisuus*, *alttiiksiantamisuus*, *antamisuus*, *anteeksiantamisuus*, *armoittamisuus*, *hedelmöitsemisyys*, *höystymisyys*, *sovittamisuus* ja *yksinnamisuus*. Tarkastelemiani *-misuus/misyys*-johdoksia näyttää siis olevan kaikenlaisissa tekstilajeissa.

Tarkasteltavia *-misuus/misyys*-johdoksia sisältävien tekstien kirjoittajat ovat Mikael Agricola, Laurentius Petri Aboicus, Jacob Flachsenius, Isak Ervast, Juhana Eerikinpoika Frosterus, Herman Emanuel Hornborg, C. A. Gottlund³ ja Elias Lönnrot. Lisäksi vuonna 1664 julkaistussa asetuksessa olevan *-misuus/misyys*-muodosteen lienee sepittänyt Eerik Justander (ks. Pajula 1960, 70), mutta muiden asetuksissa olevien johdosten tekijä jää hämärän peittoon, sillä Ruotsin kaudella ilmestyneiden asetusten suomentajia ei harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta tiedetä. Vuonna 1701 ilmestyneessä virsikirjassa on virsi, jossa on kaksi *-misuus/misyys*-johdosta. Virsittäjät ovat pitäneet virttä Jonas Raumannuksen suomennoksena (ks. Hallio 1936, 876; Kurvinen 1941, 54–56; VV 321), mutta tekijyys ei ole aivan varma. Sepittäjänsä puolesta nimettömiksi jäävät myös vuoden 1642 *Bibliassa* ja vuonna 1768 julkaistussa almanakassa esiintyvät *-misuus/misyys*-johdokset.

Koska tutkimani sanat esiintyvät pääosin käännöskirjallisuudessa, muodosteita analysoidessa on otettava huomioon se, että kääntäminen on yksi taustatekijä, joka on voinut vaikuttaa *-misuus/misyys*-johdosten muodostamiseen. Se ei kuitenkaan ole ainoa selitys *-misuus/misyys*-johdoksille, sillä muodosteita esiintyy myös sellaisissa teksteissä, jotka eivät ole käännöistä. Aineistossani kenties selvimmin itsenäistä tuotosta on Gottlundin *Otava* (1831). Siinä on kaikkiaan seitsemän *-misuus/misyys*-johdoksen esiintymää⁴. Gottlund julkaisi *Otavassa* myös käännöksiä, mutta *-misuus/misyys*-johdokset jäsentävät otsikkoina kirjan sananlaskukokoelmaa, jonka Gottlund

3 Suurin osa Gottlundin *-misuus/misyys*-johdoksista on *Otavassa*, mutta myös yksi almanakkatekstissä esiintyvä muodostus on Gottlundin käsialaa. Gottlundin tiedetään suomentaneen almanakkojen liitekirjoituksia virkatöinään 1840-luvulla (Rapola 1957, 152; ks. myös Vallinkoski 1957, 334).

4 Kainossa esiintymiä on seitsemän, painetussa kirjassa enemmän, sillä osa johdoksista on kirjassa otsikkoina ja otsikot toistuvat *Otavan* sisällysluettelossa.

on itse koonnut. Lisäksi yksi esiintymä on *Otavan* esipuheessa, joka luonnollisesti on Gottlundin omaa käsialaa. Kirjallisena tuotteena itsenäinen on myös Hornborgin faabelikokoelma (Rancken 1956), vaikka eläinsatujen idea on toki vierasta alkuperää.

Myös osa hengellisistä kirjoituksista on itsenäisesti kirjoitettuja. Tällaisia ovat saarnat ja tietyllä tapaa myös jotkin virret. Aineistossani on esiintymiä Laurentius Petrin, Jacob Flachseniuksen ja J. E. Frosteruksen⁵ kirjoittamista saarnoista. Kuitenkin tällaisissakin tapauksissa, joissa kyse ei ole suorasta käännöksestä, vieraat kielet ovat voineet vaikuttaa kirjoittajaan, sillä itse kirjoitetun saarnan pohjalla on usein lähdekirjallisuutta, jota on käytetty mukailien (ks. esim. Laurentius Petrin saarnoista Tarkiainen 1922, 41, 48). Myös virret näyttävät usein olevan käännöksen ja omaperäisen tekstin välimaastossa, sillä monet virret ovat saaneet suomenkielisen asunsa mukailun kautta. Vieraskielinen virsi on antanut niille virikkeen, mutta käännös on niin vapaa, että sitä täytyy pitää mukaelmana. En ole selvittänyt aineistoni virsien alkutekstejä, sillä se edellyttäisi perehtyneisyyttä hymnologiaan. Havainnollistan kuitenkin virsiesimerkkien avulla, kuinka sama virsisäe muokkaamisen ja mukailemisen myötä muuttuu. Esimerkkeinä on säe kahdesta virrestä, joissa jossakin vaiheessa on ollut *-misuus/misyys*-johdos. Esimerkit antavat yhdenlaisen selityksen *-misuus/misyys*-sanojen muodostamiselle.

Virsisä on neljä *-misuus/misyys*-johdosta: kerran *myötäkäymisyys* (WK 1701) ja kolmesti *vastoinkäymisyys* (WK 1701, Ervast 1732, Lönnrot 1872). Lähempi tarkastelu on osoittanut, että Lönnrotin vuonna 1872 julkaisemassa virsiehdotuksessa esiintyvä *vastoinkäymisyys*-sana ei ole Lönnrotin omaa seipettä, vaan sana on kulkeutunut Lönnrotin virteen Isak Ervastin virrestä, jonka Lönnrot näyttää kopioineen lähes sellaisenaan väliaikaiseen virsikirjaansa (WK 1872). Isak Ervastin virsi, jossa hän on käyttänyt *vastoinkäymisyys*-sanaa, on puolestaan julkaistu niteessä, joka sisältää Samuel Antiliuksen suomennoksen A. Fritschen rukouskirjasta (1732). Kyseistä virttäkin on luultu Samuel Antiliuksen suomentamaksi, mutta Kustaa Hallio (1936, 691–692) arvelee teokseen sisältyvien virsien olevan Isak Ervastin alkuperäistekstejä. Ervastin tiedetään kirjoittaneen virsiä myöhemmin, sillä hänen vuonna 1734 julkaisemassaan rukouskirjassa on virsiä, joiden Ervast on todennut olevan ”puolittain Saxasta Suomexi käätyt, puolittain myös uudesta cocon pannut” (Hallio 1936, 691; ks. myös Lempiäinen 2000a). Ervastin osuus käännöksessä ei ole kuitenkaan täysin varma (ks. Virsikirja 1986, virsi 401).

(9a) Minun canssan seiso sodasa, Minua wahwist uscos, toiwosa,
Minul lisä hywä kärsimys, Poispoista **wastoin käymisyys**. (Ervast 1732.)

(9b) Sodassa seiso kanssani, Wahwista uskon’, toiwoni

5 Kiitän tutkija fil.maist. Pirkko Kuuttia Frosteruksen suomentaman Francken postillan suomenkielistä laitosta koskevista tiedoista. Frosteruksen *laimilyömyisyys*-johdos on Francken postillan suomennoksen sisältävän niteen lopussa, osassa, johon on liitetty kaksi J. E. Frostetuksen saarna. Saarnat muodostavat niteessä ikään kuin oman kokonaisuutensa, sillä niillä on myös oma sivunumerointinsa. On mahdollista, että nämä saarnat ovat Frosteruksen itsensä kirjoittamia, eivät siis käännöistä.

Ja lainaa luja kärsimys, Pois poista **wastoinkäymisyys!** (WK 1872, virsi 253e.)

- (9c) Sodassa seiso kanssani, Wahwista uskon', toiwoni;
Suo aina luja kärsimys Ja poista mielen ynseys! (WK 1880, virsi 253c;
1889, virsi 262.)
- (9d) Taistele, Herra, kanssani, vahvista heikko uskoni.
Suo luja toivo, kestävyys, pyhien kärsivällisyys. (Virsi 1986, virsi 401.)

Tarkasteltava säe on muokkautunut perin pohjaisesti vanhimmasta versiosta kirkolliskokouksen vuonna 1986 hyväksymään versioon (esim. 9a–d). Esimerkki 9b osoittaa, että Lönnrot on kopioinut säkeen sellaisenaan ja että *vastoinkäymisyys*-johdos on loppusointuparina sanalle *kärsimys*. Vuoden 1880 virsikirjaehdotuksesta *vastoinkäymisyys*-sana on sen sijaan poistettu, ja uudennoksessa loppusointuparina ovat sanat *kärsimys* ja *ynseys*. Sellaisena kirkolliskokous hyväksyiikin säkeistön vuonna 1886 virsikirjaan. Virsi on säilytetty myöhemmissä virsikirjoissa, mutta säkeistöä on muokattu edelleen.

Aineistoni toisessa virsikirjaesimerkissä sanat *myötäkäymisyys* ja *vastoinkäymisyys* esiintyvät toistensa loppusointuparina (esim. 10a). Tuohon aikaan olivat jo käytössä *-minen*-johdokset *myötäkäyminen* ja *vastoinkäyminen*, jotka yleisyytensä ja vakiintuneisuutensa puolesta olisivat odotuksenmukaisempia valintoja virren säkeisiin. Olisiko *myötä-* ja *vastoinkäymisyys*-muodosteet koettu soinnukkaammiksi kuin *-minen*-loppuiset johdokset ja siksi valittu virteen? Vai voisiko muodosteiden taustalla olla halu korostaa sanojen abstraktista merkitystä? Käsittelen *-misuus/misyys*-johdosten merkitystä tarkemmin seuraavassa luvussa.

- (10a) Lange tygös **myötäkäymisys**,
Taick toisiald **wastoinkäymisys**,
Älä sinä silloin huikendele,
Ja älä myös paljo pelkäile. (WK 1701, virsi 267.)
- (10b) Lycky ja ahdistus mwttelawat
Wuoroin myös tykönäs asuwat,
Mut älä sä itzes callistele
Waan Jumalan sanan turwaele. (Carolus Pictorius 1622, 16.)

Myötäkäymisyys- ja *vastoinkäymisyys*-muodosteiden valitseminen säkeisiin ei ole itsestään selvää, sillä virren toisessa, vanhemmassa Carolus Pictoriuksen runoilemassa versiossa näitä sanoja ei esiinny ja muutenkin Pictoriuksen säkeistö on erilainen (esim. 10b) (ks. virren vaiheista VV 321, 507). Kyseinen virsi on ns. aakkosvirsi, jossa kullakin aakkosten kirjaimella alkaa oma säkeistönsä. Virsi on alkuaan saksalainen, mutta sen tekijää ei tunneta. Saksalaisesta virsikirjasta (1597) virsi on otettu ruotsalaiseen virsikirjaan (1626), ja vuoden 1701 suomalaisessa virsikirjassa oleva suomennos on melko vapaata käännöstä, kuten ruotsinnoskin (Kurvinen 1941, 54).

Sattuma ja soinnuttelu selittävät virsiesimerkkien perusteella *-misuus/misyys*-johdoksia, mutta ne eivät käy selitykseksi kaikille tapauksille. Kirjoittajien joukko on kirjava, ja kaikille suomi ei ole ollut äidinkieli. Onkin syytä pohtia, olisiko puutteellinen suomen kielen taito voinut vaikuttaa *-misuus/misyys*-muodosteiden syntyyn. Kielitaidon vaikutusta sananmuodostukseen ei ole kovinkaan paljon tutkittu (ks. kuitenkin Martikainen 2002). Jotakin vaikutusta sillä varmasti on, mutta se ei näytä kuitenkaan kovin vakuuttavasti selittävän *-misuus/misyys*-johdoksia. Nimittäin vaikka muodosteita esiintyy sellaisten kirjoittajien teksteissä, joiden suomen kielen taitoa aikalaiset tai myöhemmät tutkijat ovat pitäneet huonona (esim. Gottlund sekä asetusten ja almanakkojen liitekirjoitusten kääntäjät; ks. Gottlundin ja almanakkojen kielenkäytön saamasta kritiikistä esim. Krohn 1954/1897, 227; Rapola 1957, 147, 152–153), *-misuus/misyys*-johdoksia on myös erinomaisiksi suomen kielen taitajiksi arvostetuilla kirjoittajilla, kuten Agricolalla, Lönnrotilla, Laurentius Petrillä ja J. E. Frosteruksella (Laurentius Petrin ja J. E. Frosteruksen kielitaidon ja kielenkäytön arvioista ks. esim. Tarkiainen 1922, 58; Rapola 1967, 198; Lempiäinen 2000b).

Huonoa kielitaitoa parempi selitys muodosteille on kielen vakiintumattomuus, joka on tuottanut päänvaivaa kaikille kirjoittajille – niin suomen äidinkielenä omaksuneille kuin suomea vieraana kielenä oppineille. Kun käsitteiden nimitykset ovat vaihdelleet kirjasta ja kirjoittajasta toiseen, ei ole ihme, että erikoisia muodosteita on syntynyt kynästä jos toisesta. Sanojen vähittäisestä vakiintumisesta olkoon esimerkkinä käsite kuuliaisuus. *Rucouskiriassaan* (1544) Agricola ilmaisee tuota käsitettä sanalla *kuulemisuus*, vaikka ainakin viimeistään Agricolan *Uudessa testamentissa* (1548) ominaisuudennimi *kuuliaisuus* tuntuu jo hyvin vakiintuneelta. Tämän käsitteen samaa merkitsevien nimitysten kilpailua on kuitenkin Agricolan teoksissa vielä enemmänkin, sillä Agricola on ilmaissut käsitettä myös sanoilla *kuuleminen*, *kuulemus* ja *kuulo* (ks. tarkemmin Kiuru 1988, 149–151). Näitä kaikkia nimityksiä yhdistää kantasana *kuulla* (sanueen käännöslainavaikutuksesta ks. Hakulinen 1969, 80–91).

Monien *-misuus/misyys*-johdosten yhteydessä tulee mieleen, että sanat ovat tilapäisiä, kirjoituspöydän ääressä hetkelliseen tarpeeseen ja paremman puutteessa syntyneitä. Niitä tuskin on ollut tarkoitus vakiinnuttaa kielenkäyttöön. Esimerkkinä kirjoituspöydän ääressä syntyneestä tilapäismuodosteesta voisi olla Gottlundin *Otavassa* esiintyvä *antamisuus*. Samaa käsitettä on jo *Otavan* aikaan 1830-luvulla ilmaistu vakiintuneesti johdoksella *anteliaisuus* (VKS).

Johtimen merkitys ja funktio

Tarkastelemieni *-misuus/misyys*-johdosten vastineina on nykykielessä niin ominaisuudennimiä kuin teonnimiäkin. Seuraavassa luettelen johdokset merkityksenselityksineen⁶: *alentelemisuus* 'alentuvaisuus', *alttiiksiantamisuus* 'armeliaisuus, lempeys',

6 Olen koonnut merkityksenselitykset *Vanhan kirjasuomen sanakirjan*, *Nyky-suomen sanakirjan* ja

antamisuus 'anteliaisuus', *anteeksiantamisuus* 'anteeksiantavaisuus', *anteeksisäämisyys* 'anteeksisääminen', *armoittamisuus* 'armo?', *hedelmöittäminen* 'hedelmällisyys', *höystämisyys* 'lihominen' (< *höystyä* 'mm. lihoa, voimistua'; johdoksella kuvataan rukiissa loisivaa mustapintaista, jyvää muistuttavaa pahkaa, josta käytetään mm. nimitystä torajyvää), *kaksinaimisuus* 'bigamia; kaksiaivoisuus, kaksinnaiminen', *kanssakäymisyys* 'kanssakäyminen, seura, seuranpito', *kuolemisuus* 'kuolevaisuus', *kuulemys* 'kuuliaisuus', *laiminlyömyys* 'välinpitämättömyys', *myödenkäymisyys* 'menestys, onni', *myötäkäymisyys* 'menestys, onni', *sisälläkäymisyys* 'sisäänkäynti, -pääsy', *sovittamisuus* 'sovinnollisuus', *vastoinkäymisyys* 'epäonni', *yksinnaimisuus* 'monogamia, yksiavoisuus' ja *ylitsekäymisyys* 'rikkomus?'

Aineiston *-misuus/misyys*-johdokset nimeävät pääosin hyvin abstrakteja käsitteitä, kuten armeliaisuus, kuuliaisuus tai onni. Konkreettisia tekoja tai toimintoja nimeäviä johdoksia ei sen sijaan oikeastaan ole, sillä esimerkiksi johdoksen *kanssakäymisyys* ilmaisema toiminta ei välttämättä ole kovin konkreettista. Nykykielisten vastineiden perusteella *-misuus/misyys*-johdosten merkitys häilyy ominaisuudennimien ja teonnimien rajalla. Nykykieleen vertaaminen auttaa ymmärtämään johdosten merkitystä, mutta vertaaminen on siinä mielessä ongelmallista, että nykykielen vastineet ovat ainakin näennäisesti selviä teon- tai ominaisuudennimiä sen mukaan, onko vastine verbi- vai nominivartalosta muodostettu. Nykykielen vastineet eivät siis morfologisesti rinnastu *-misuus/misyys*-johdoksiin. Juuri johdosten morfologia ilmentää selvimmin *-misuus/misyys*-aineksen merkityksen tai funktion häilyvyyttä, toisin sanoen epävarmuutta siitä, ovatko johdokset teonnimikannasta johdettuja *-(u)us/(y)ys*-ominaisuudennimiä vai verbikannasta muodostettuja johdoksia, joiden *-misuus/misyys*-johtimella on sekä ominaisuudennimen että teonnimen merkityspiirteitä (teon- ja ominaisuudennimien rajan häilyvyydestä ks. Kiuru 1988, 157).

Mitä nämä ominaisuudennimen ja teonnimen merkityspiirteet sitten ovat? Sekä *-(u)us/(y)ys*- että *-minen*-johtinta voidaan nimittää abstraktijohtimeksi. Kaikista verbeistä voidaan tehdä *-minen*-johtimen avulla nominiabstraktio. Samoin lähes kaikki adjektiivit voidaan muuntaa *-(u)us/(y)ys*-johtimella ominaisuuden abstraktioksi. Lisäksi määräominaisuuksia, *-tilaa* tai *-tilanteita* edustavat substantiivit voidaan yleistää ja abstrahoida *-(u)us/(y)ys*-johtimen avulla. Eeva Kangasmaa-Minn on todennut, että oikeastaan *-minen*-johdosta voidaan pitää deverbaalisena ominaisuudennimenä (esim. *suuri* ~ *suuruus*, *suurenee* ~ *suureneminen*, *heittää* ~ *heittäminen* = 'se ominaisuus, että heittää') (Kangasmaa-Minn 1983, 27, 28; 1984, 90). Kun ajatellaan *-(u)us/(y)ys*- ja *-minen*-johtimia abstraktijohtimina, on helppo ymmärtää niiden rajojen hämärtyminen ja sekoittuminen.

MOT Ruotsi 3.0 -suursanakirjan avulla. Joillekin johdoksille on löytynyt VKS:stä suoraan merkityksen selitys, joidenkin johdosten merkityksen kuvaamisessa olen käyttänyt parafrasien apua, esim. *kanssakäymisyys* merkitsee samaa kuin sen parafrasit *kanssakäyminen* ja *kanssakäymys* 'seura, seuranpito'. Gottlundin muodosteiden merkitysten tulkitsemisessa olen käyttänyt apuna Gottlundin mainitsemia ruotsinkielisiä vastineita, jotka eivät kuitenkaan aina tunnu täsmällisiltä.

Toisaalta *-minen*-johdoksilla ilmaistaan myös verbiprosessia: tekoja, toimintoja ja tiloja (esim. Kangasmaa-Minn 1983, 28–29). Tämä *-minen*-johtimen funktio on voinut aiheuttaa sen, että kirjoittajat ovat päätyneet lisäämään *-minen*-suffiksien perään vielä ominaisuudennimijohtimen halutessaan ilmaista jonkinlaista pysyvää taipumusta, tilaa tai ominaisuutta erotuksena kerrallisemmista prosesseista⁷. Vuonna 1768 ilmestyneessä almanakan liitekirjoituksessa tällainen eronteko on tehty sanoissa *hedelmöitseminen* ja *hedelmöitsemisyys*, jotka molemmat on muodostettu *hedelmöitä*-verbikannasta (esim. 11 ja 12). Esimerkissä 11 *hedelmöitseminen*-teonimi voi tarkoittaa prosessia 'hedelmän kantaminen, sadon tuottaminen'. Sen sijaan esimerkissä 12 *hedelmöitsemisyys*-johdos ilmaisee pysyvää ominaisuutta, 'hedelmällisyyttä, satoisuutta'.

- (11) Cuitengin on tämä toimellisuus ainuastaan nijllä paicoilla ulottumatoin, joilla ei perustusta **hedelmöitsemiseen** ole edeldä pandu, hywäin secain ja lisäysten cautta, nijn että coettelemattoman peldomiehen, joca sencaldaisen on laimilyönyt, täyty lackamata, ehkä wäähällä ihastuxella, sonnitta peldoansa ja tulla estetyxi wiljelemisesänsä sonnan ahdingolda. (Almanakka 1768.)
- (12) Yhteisesti on se jocaitsen Sawi-maan **hedelmöitsemisyden** wacaisin tundomercki, että hän helposti licua wedestä; sillä jota kijndiämmät ne owat, sitä wähemmin soweliaat owat ne Pellonwiljelemiseen. (Almanakka 1768.)

Samantapaisesta prosessin ja ominaisuuden erottamisesta voi olla kyse myös Agricolan *kuulemisuus*-, *myötäkäymisyys*- ja *vastoinikäymisyys*-johdoksissa, sillä *-minen*-teonnimijohdokset *kuuleminen*, *myötäkäyminen* ja *vastoinikäyminen* voivat viitata kerrallisiin tapahtumiin. Kun teonnimijohdokseen on lisätty ominaisuudennimijohdin, tuloksena on selkeämpi abstraktijohdos, pysyvän tilan ilmaus, joka rinnastuu merkitykseltään adjektiivikantaisiin ominaisuudennimiin. Tällaisia tapauksia näyttää olevan aineistossa enemmänkin. Tästä voi olla kyse edellä käsitellyissä virsiesimerkin 10a johdoksissa. Samoin Gottlundin lukuisia *-misuus/misyys*-loppuisia otsikoitakin (esim. *antamisuus*, *sovittamisuus*) voisi selittää se, että ominaisuudennimijohdin on saanut muodosteet näyttämään termimäisiltä ja enemmän ominaisuutta kuvaavilta abstraktisanoilta kuin vastaavat teonnimijohdokset, esim. *antaminen* ja *sovittaminen*, jotka tuntuvat enemmän viittaavan tekemiseen ja prosessiin. Toisaalta Gottlundin *-misuus/misyys*-otsikoiden rinnalla on *Otavassa* otsikkoina aivan tavalaisia ominaisuudennimiä, kuten *iankaikkisuus*, *hyvyys*, *pahuus* ja *kunniallisuus*, ja saattaisi olla, että ne ovat jossain määrin vaikuttaneet *-misuus/misyys*-johdosten muodostamiseen, sillä ominaisuudennimijohtimen lisääminen *-minen*-aineeseen perään on tehnyt sanoista tavallisten ominaisuudennimien näköisiä. Tästä huolimatta vaikuttaa

7 Tässä kohden haluan kiittää artikkelini kahta vertaisarvioijaa. Saamani palute auttoi minua tarkemmin näkemään, millainen prosessin ja ominaisuuden erottamisen tarve *-misuus/misyys*-johdosten muodostamisen taustalla on voinut piillä.

siltä, että *-misuus/misyys*-johdokset ovat syntyneet todelliseen ilmaisutarpeeseen tilanteessa, jossa kirjoittajat ovat halunneet muodostaa verbikannoista ominaisuutta nimeäviä ilmauksia ja erottaa ne prosessin nimityksistä.

Johdosten rakenteellinen motivaatio

Tässä luvussa vertaan *-misuus/misyys*-johdoksia niiden vieraskielisiin vastineisiin sekä omakielisiin rinnakkaisuudosteisiin. Suurin osa *-misuus/misyys*-johdoksista esiintyy teksteissä, jotka ovat joko suoraa tai mukailevaa käännöstä, ja siksi olen etsinyt mahdollisimman monen *-misuus/misyys*-johdoksen vieraskielisen vastineen selvittääkseni, voisiko johdoksille löytyä vieraista kielistä rakennemalli. Läheskään kaikkien esiintymien taustalla olevaa vieraskielistä sanaa ei ole ollut helppo löytää⁸, mutta vastineita on löytynyt sen verran, että on mahdollista saada jonkinlainen käsitys siitä, millaisille sanoille *-misuus/misyys*-johdokset on muodostettu käännösvastineiksi. Agricolan, *Biblian* ja Lönnrotin muodosteet ovat varsinaisia käännösvastineita, mutta Gottlundin *Otavassa* suomenkielisten sanojen rinnalla sulkeissa esiintyvät ruotsinkieliset sanat ovat lukijoita varten tehtyjä selityksiä, jotta uudissanonjen ymmärtäminen olisi helpompaa. Olen koonnut vieraskieliset vastineet seuraavaan asetelmaan:

kuulemisuus	lat. oboedientia	Agricola 1544 ⁹
kuolemisuus	lat. mortalitas	Agricola 1544
anteeksisaamisuus	ruots. förlåtelse	Biblia 1642
alttiiksiantamisuus	ruots. skonsamhet	Gottlund 1831
antamisuus	ruots. gifmildhet	Gottlund 1831
alentelemisyys	ruots. nedlåtenhet	Gottlund 1831
sovittamisuus	ruots. försoning	Gottlund 1831
anteeksiantamisuus	ruots. miskundsamhet, tillgift	Gottlund 1831
yksinnaimisyys	ruots. monogami	Gottlund 1831
kaksinnaimisyys	ruots. tvegifte	Lönnrot 1863

Vieraiden kielten sanojen morfologinen rakenne ei tarjoa selitystä *-misuus/misyys*-johdosten muodostamiselle. Parin johdoksen vastineena on latinassa (*oboedientia*) ja ruotsissa (*nedlåtenhet*) partisiippikantainen ominaisuudennimi. Muiden johdosten vastineina on muunlaisia ominaisuudennimiä (*skonsamhet*, *gifmildhet*, *miskundsamhet*) sekä teonnimiä (*förlåtelse*, *försoning*, *tillgift*, *tvegifte*).

8 Ruotsin ajan suomenkieliset asetukset ovat käännöstä ruotsista, mutta en ole työn hankaluuden vuoksi etsinyt lähtötekstejä. Almanakkakirjoitusten alkutekstejä en ole löytänyt, vaikka tekstien kirjoittajat ovat tiedossa.

9 Agricolan johdosten vastineet ovat Gummerukselta (1955), vuoden 1642 *Raamatussa* esiintyvän johdoksen vastine on vuoden 1618 ruotsinkielisestä *Bibliasta*, Gottlund on esittänyt ruotsinkieliset vastineet suomenkielisten johdosten rinnalla ja Lönnrotin johdoksen ruotsinkielinen vastine löytyy Palménilta (1859).

Joidenkin *-misuus/misyys*-muodosteiden rakennetta voi selittää kontaminaatio. Mahdollisen kontaminaation lähteenä olisivat *-minen-* ja *-mus/mys-*johdokset sellaisissa tapauksissa, joissa *-misuus/misyys*-muodosteiden rinnalla on ollut käytössä *-minen-* ja *-mus/mys-*johdoksia. Jo edellä on ollut puhetta siitä, että vanhimmassa kirjasuomessa *-mus/mys-* ja *-minen-*johdokset ovat muodostaneet sekaparadigman, niin että nominatiivina on käytetty *-mus/mys-*loppuista muotoa ja taivutuksen pohjana *-mise-*vartaloa (Kiuru 1988). Voisi ajatella, että tällaisessa tilanteessa nominatiiviksi olisi joskus voinut päätyä taivutusvartaloon pohjautuva, lyhytvokaalinen *-misus/misys-*loppuinen sekamuoto. Tarkastelemieni johdosten vanhimmat esiintymät ovat kirjoitusasunsa perusteella lyhytvokaalisia, ja *-mus/mys-*lopun korvautumista *-misus/misys-*lopulla olisi helpottanut se, että myös ominaisuudennimijohtimessa on ollut lyhyt vokaali. Tätä tulkintaa tukee lisäksi se, että suurin osa vanhimmista esiintymistä on juuri nominatiivissa.

Sekamuodot koskevat yksitavuisista verbikannoista muodostettuja *-misuus/misyys-*johdoksia. Niille on löydettävissä rinnakkaismuodosteita, kuten *anteeksisaaminen*, *anteeksisaamus*, *kanssakäyminen*, *kanssakäyminen*, *sisällekäyminen*, *sisällekäyminen*, *ylitsekäyminen*, *ylitsekäyminen*. Muodoltaan selvät teonnimet ovat vanhassa kirjakielissä selvästi yleisempiä ja vakiintuneempia kuin *-misuus/misyys-*johdokset. Seuraavat esimerkit (13–15) ovat Agricolan *Rucouskiriasta* (1544). Ensimmäisenä on virke, jossa esiintyvät *myötäkäymisyys-* ja *vastoinkäymisyys-*johdokset. Fonologinen, morfologinen ja myös ortografinen läheisyys johdoksiin *myötäkäyminen*, *vastoinkäyminen* ja *vastoinkäymys* on ilmiselvä, kuten esimerkit osoittavat.

- (13) Anna mös minulle catouajisije ylencatzo – – etteij **mötekieumisus** minua turmelis, ia ijrhdhalisexi saattais, eijke **vastoinkieumisus** minua porotais. (Agricola 1544, 643.)
- (14) Tule HERRA Jesu Christe – – **Mötekieumis** hallitzeman, ia **vastoinkieumis** warieleman, meiden Esiwallan, ia Canssan houestisiugnaman. (Agricola 1544, 630.)
- (15) Wariele meite, etteij mailman pahuus ja **vastoinkieumys** meite kerssimettömyxen, costomuxen, wihan, taicka muijhin wikohin, yllyteisi. (Agricola 1544, 810.)

Lekseemi *anteeksisaamisuus* esiintyy sekä vuoden 1642 *Bibliassa* että Laurentius Petrin saarnassa (1649) (esim. 16 ja 17). Kummassakin tapauksessa lekseemi esiintyy fraasissa *syntein anteeksisaamisuus*. Fraasi muistuttaa hyvin paljon *syntein anteeksisaaminen* -lauseketta, jossa *anteeksisaamisuus*-sanana tilalla on *anteeksisaaminen*-teonnimi (esim. 18). *Syntein/synnin anteeksisaaminen* -fraasi on *Bibliassa* yleinen. Esiintymiä on lähes 30, ja fraasi on tuttu jo varhaisemmasta kirjallisuudestakin, kuten Agricolan *Abckiriasta* (esim. 19). Kontaminaation toisena aiheuttajana olisi *anteeksisaamus*-johdos, josta on esiintymä muun muassa Agricolan *Uudessa testamentissa* (esim. 20).

- (16) – – ja ainoastans hänen cauttans on meillä syndein **andexi saamisuus**, wanhurscaus, rauha ja autuus Jumalan tykönä. (Biblia 1642, 376; Jesajan kirjan 63. luvun loppuhuomautus.)
- (17) Jumalan armo, syndein **andexisaamisuus**, wanhurscaus ilo ia riemu P. Hengesä. (Laurentius Petri 1649.)
- (18) – – cuin on, Jumalan oikia tundo, syndein **andexi saaminen**, wanhurscaus, rauha ja ilo Pyhäs Henges. (Biblia 1642, 465; Aamoksen kirjan 9. luvun loppuhuomautus.)
- (19) Mine wskon pyhen Hengen päle Pyhen Christitun seurakunnan, Pyhein osanottamisen. Syndijen **andexisamisen**. Rumin ylesnousemisen. Ja ijancaikisen elemen AMEN. (Agricola Abckiria, 10.)
- (20) Jonga Weren lepitze meille ombi Lunastus, Nimitten Synnein **andexisamus**, henen Armonsa Rickaudhen ielkin. (Agricola 1548, 533; Ef-1:7.)

Lopuksi

Tarkastelemieni *-misuus/misyys*-johdosten syntyyn ovat vaikuttaneet monenlaiset tekijät. Niiden muodostukselle on löydettävissä taustatekijöitä, kuten sanaston vakiintumattomuus sekä vakiintumattomuuteen liittyvä teonnimien ja ominaisuudennimien kategorioiden häilyvyys. Huono kielitaito on joissain tapauksissa voinut vaikuttaa *-misuus/misyys*-johdosten muodostamiseen, mutta toisaalta näitä johdoksia on esiintynyt niilläkin kirjoittajilla, joiden kielitaito on ollut hyvä.

Jotkin *-misuus/misyys*-johdokset voivat olla kontaminaation kautta syntyneitä. Sekamuodosteiden aiheuttajina olisivat samoista kantasanoista muodostetut *-minen-* ja *-mus/mys-*johdokset. Tärkein selitys *-misuus/misyys*-johdosten olemassaololle on kuitenkin ilmaisutarve. Kirjoittajat halusivat muodostaa verbikannoista pysyvää ominaisuutta ilmaisevia sanoja. Teonnimijohtimisten *-minen-*johdosten merkitys viittasi liiaksi verbin ilmaisemaan prosessiin, mutta haluttu merkitysvivahde saatiin esiin, kun teonnimijohtimeen lisättiin vielä ominaisuudennimijohdin.

Tutkimuksessa tarkastellut *-misuus/misyys*-johdokset ovat olleet ehdolla kirjakielen, mutta niiden määrä vanhassa kirjallisuudessa on ollut niin vähäinen, ettei tällainen johdostyyppi ole koskaan ollut yleistymässä tai vakiintumassa kielenkäyttöön. Oikeastaan on liioittelua puhua edes johdostyypistä, sillä suurin osa esiintymistä on toisistaan riippumattomia. Voisiko vastaavia muodosteita syntyä vielä nykykielessä? Vastaus on kyllä, joskin ilmiö pysynee yhtä marginaalisena kuin vanhoissa teksteissäkin. Olen löytänyt seuraavat esimerkit Googlen avulla verkkokeskusteluista.

- (21) Myös sosiaalisuus ja **kanssakäymisyys** lasketaan ihan yleisestikin ihmiselle tärkeinä ja määräävinä tekijöinä. (www.freeforum101.com.)
- (22) Vaikka asemateriaan **vastoinkäymisyys**, korruptio tai epäpolitiikka, epäuskonto kuvastuu asiassa. (www.hs.fi/keskustelu.)

On kiintoisaa huomata, että uusimmatkin esiintymät asettuvat kauniisti vanhojen esiintymien ketjuun: *-misuus/misyys*-johdin on hakeutunut yksitavuiseen kantaan, ja muodostukseen on esimerkiksi 21 voinut vaikuttaa rinnasteinen ominaisuudennimi. Esimerkkisanojen merkityksen täsmällinen tulkitseminen on hankalaa samalla tavoin kuin vanhoissa teksteissäkin. Vaikka nykypäivän kirjoittajat ovat aivan eri tilanteessa kuin entisaikojen Agricola ja Gottlundit, suomen kielen synteettisyys ja agglutinoiva rakenne antaa luoville kielenkäyttäjille lähes rajattomat mahdollisuudet morfologisten aineiden yhdistelyyn.

LÄHTEET

Aineslähteet

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Kaino-aineistopalvelu.

Vanhan kirjasuomen korpuksen sisältävät tekstit

- AHF 1597: *Alamaisten uskollisuudenvala kuningas Sigismundille*. 1500-luvun asiakirjoja teoksesta Acta Historica Fennica. [Tekstikorpus.] Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/teksti/lait/ahf1500.xml#s44>
- AGRICOLA, MIKAEL 1544: *Rucouskiria*. [Tekstikorpus.] Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/teksti/agricola/agri1rk2.xml>
- 1548: *Se Wsi Testamenti*. [Tekstikorpus.] Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/teksti/agricola/agri2ut2.xml>
- Almanakka 1768: *Tieto Maan-alain oikiasta tundemisesta, luonnollisista omaisuxista, parandemisista ja erinäisyydestä erinlaisillen kylwöillen*. Almanakkatekstejä 1700- ja 1800-luvulta. [Tekstikorpus.] Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/teksti/almanakat/almanakat.xml#s2657>
- Asetus 1664g: *Asetos ja käsky, muutamist ylönpaldisist ja sijwottomist tawoist ia ylitzekäymisist*. 1600-luvun asetustekstejä. [Tekstikorpus.] Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/teksti/lait/as1600.xml#s1556>
- Asetus 1673e: *Placati Ja Asetus Sotawäen ja Knichtein Carkauxest*. 1600-luvun asetustekstejä. [Tekstikorpus.] Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/teksti/lait/as1600.xml#s2908>
- Asetus 1683a: *Sodan-Articuluxet Sildä, Surelda Woimalliselda Cuningalda ja Herralda, H. Carlelda XI. Ruodzin, Götein ja Wändein Cuningalda*. 1600-luvun asetustekstejä. [Tekstikorpus.] Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/teksti/lait/as1600.xml#s3697>
- Asetus 1684b: *Cuning.sen May.tin Armollisin Asetus ja Reglementi eli Ojennus – – niistä heille määrätystä Maiden Omistamisista ja Nautitzemisestä*. 1600-luvun asetustekstejä. [Tekstikorpus.] Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/teksti/lait/as1600.xml#s4086>
- Asetus 1713c: *Hänen Cuningallisen Corkiudens Perindö-Princessan Ja Caickein Cuningallisen Maijestetin Täälä oleskelewaisten Herrain Neuwonandaitten KIRJOITUS Caickein Cuning:sen Maij:tin Säätöin Tygö Yhteisestä Coontulemista, 14. Päiwänä Julucuusa sisälleolewaisesta Wuodesta*. 1700-luvun asetustekstejä. [Tekstikorpus.] Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/teksti/lait/as1700.xml#s1356>
- Biblia 1642: *Biblia eli vuoden 1642 Raamattu*. [Tekstikorpus.] Saatavissa: http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/teksti/biblia/vt4_prof.xml#s1853
- FLACHSENIUS, JACOB 1680: *Yhden oikian Christityn Hengellinen Hahmo ja Muoto*. Ruumissaarvoja ym. puheita ja muistorunoja 1600-luvulta. [Tekstikorpus.] Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/teksti/saarnat/saarnat1600.xml#s969>

WK 1701: *Uusi Suomenkielinen Wirsi-Kirja*. [Tekstikorpus.] Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/teksti/virret/wk1701.xml#s2307>

Varhaisnykysuomen korpukseen sisältyvät tekstit

GOTTLUND, C. A. 1831: *Otava*. Gottlund-kokoelma. [Tekstikorpus.] Saatavissa: http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/teksti/gottlund/otava1831_esipuhe.xml#s6 sekä <http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/teksti/gottlund/otava1831.xml>

——— 1843: *Turra-jyvistä, joita myös Härkin-jyviksi, Härän-hampaiksi, Akan-hampaiksi, Tora-hampaiksi ja Karjun-hampaiksi mainitaan*. Almanakkojen liitekirjoituksia vuosilta 1810–1851. [Tekstikorpus.] Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/teksti/almanakka/kirjoitus1843.xml#s13>

HORNBORG, H. E. 1818: *Vähän Totuutta, Kolmessa Jako-Luokassa. Paljasta lupilupaisia Satuja*. Hornborg-kokoelma. [Tekstikorpus.] Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/teksti/hornborg/vahantotuutta1818.xml#s1016>

LÖNNROT, ELIAS 1863: *La'in-opillinen Käsikirja Yhteiseksi sivistykseksi*. Ruotsiksi kirjottanut ja lisäyksillä korjannut Johan Philip Palmén, Suomentanut Elias Lönnrot. Lönnrot-kokoelma. [Tekstikorpus.] Saatavissa: http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/teksti/lonnrot_kirjat/laki1863.xml#s1722

——— 1872: *Suomalainen Wirsikirja wäliaikaiseksi tarpeeksi*. Elias Lönnrotin Valitut teokset 4. [Tekstikorpus.] Saatavissa: http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/teksti/lonnrot_kirjat/valitut4.xml#s9217

Muut aineslähteet

ERVAST, ISAK 1732: [Liitteenä Samuel Antiliuksen suomentamassa rukouskirjassa.] VKS:n sanalipusto.

FROSTERUS, J. E. 1781: *A. H. Francken Postilla*. Suomennos. VKS:n sanalipusto.

LAURENTIUS PETRI 1649: *Yxi Christillinen Saarna Kymmenest Neidzest*. VKS.

www.freeforum101.com [keskustelupalsta]. [Katsottu 26.11.2008.] Saatavissa: <http://www.freeforum101.com/lukkomania/viewtopic.php?t=978&sid=bb12214918eb418c09c25d892bdcf011&mforum=lukkomania>

www.hs.fi/keskustelu [keskustelupalsta]. [Katsottu 26.11.2008.] Saatavissa: <http://www.hs.fi/keskustelu/post/reply.jspa?messageID=2374052>

Kirjallisuuslähteet

Biblia, Thet är: All then Helgha Scrifft på swensko. Stockholm, 1618.

Carolus Pictoriuksen suomenkieliset virret vuodelta 1622. Julkaisut T. I. Haapalainen. Suomi 118:1. SKS, Helsinki 1975.

GOTTLUND, C. A. 1831: *Otava eli suomalaisia huvituksia I osa*. M. G. Lundbergin Kirja-paja, Tukhulmi [sic].

GUMMERUS, JAAKKO 1955: *Mikael Agricolan rukouskirja ja sen lähteet*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia XLIV. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.

HAKULINEN, LAURI 1969: *Suomen sanaston käännöslainoja*. SKST 293. SKS, Helsinki.

——— 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.

HALLIO, KUSTAA 1936: *Suomalaisen virsikirjan virret. Alkuperä ja kehitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 203 – Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia XL. SKS, Helsinki.

Iso suomen kielioppi. AULI HAKULINEN – MARIA VILKUNA – RIIITA KORHONEN – VESA KOIVISTO – TARIJA RIIITA HEINONEN – IRJA ALHO (toim.). SKST 950. SKS, Helsinki.

KANGASMAA-MINN, EEVA 1983: *Derivaatiokielioppia 2: verbikantaiset nominijohdokset. Sananjalka 25*. Suomen Kielen Seuran vuosikirja, Turku.

——— 1984: *Derivaatiokielioppia 3: nominikantaiset nominijohdokset. Sananjalka 26*. Suomen Kielen Seuran vuosikirja, Turku.

KARLSSON, FRED 1983: *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.

- KIURU, SILVA 1988: Agricolan teonnimijohdosten erikoispiirteitä. Esko Koivusalo (toim.): *Mikael Agricolan kieli*, 133–179. Tietolipas 112. SKS, Helsinki.
- KIVEKÄS, MAIIJA 1970: *Nomen actionis, nomen acti ja nomen instrumenti -johdokset Agricolan kielessä*. Pro gradu -työ. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KROHN, JULIUS 1954/1897: *Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet*. Toinen, muuttamaton painos. SKST 86. SKS, Helsinki.
- KURVINEN, ONNI 1941: *Vanha virsikirja. Vuoden 1701 suomalaisen virsikirjan synty ja sisälllys*. Rauma.
- LEMPIÄINEN, PENTTI 2000a: *Ervast, Isak (1700–1757). Suomen kansallisbiografia*. Julkaistu 11.10.2000. Saatavissa: <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/2471/>.
- 2000b: *Frosterus, Johan (1720–1809). Suomen kansallisbiografia*. Julkaistu 11.10.2000. Saatavissa: <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/3708/>.
- MARTIKAINEN, HANNELE 2002: *Suomi toisena kielenä: oppimiskohteena nomininjohtaminen*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kieli, Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto.
- MOT Ruotsi 3.0*. [Verkkosanakirja.] Kielikone Oy. Saatavissa: <http://ezproxy.utu.fi:2054/mot/turkuyo/netmot.exe>.
- Nyky-suomen sanakirja I–VI*. Neljäs painos. WSOY, Porvoo–Helsinki 1973 [1951–1961].
- OJANSUU, HEIKKI 1909: Mikael Agricolan kielestä. *Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista*. Neljäs jakso, 7. osa. SKS, Helsinki.
- PAJULA, PAAVO 1960: *Suomalaisen lakikielen historia pääpiirteittäin*. WSOY, Porvoo–Helsinki.
- PALMÉN, JOHAN PHILIP 1859: *Juridisk handbok för medborgerlig bildning*. J. C. Frenckell & son, Helsingfors.
- RANCKEN, GUNNAR E. 1956: Eräs Suomen Aisopos, H. E. Hornborg (1774–1843). *Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja* 15, 53–76. SKS, Helsinki.
- RAPOLA, MARTTI 1924: Suomenkielen *us-*, *üs-*loppuiset ominaisuudennimet. *Kieli- ja kansatieteellisiä tutkielmia. Juhlakirja professori E. N. Setälän kuusikymmenvuotispäivänä*, 216–237. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia LII. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- 1957: Suomalaisen almanakkojen kielestä. *Suomen almanakan juhlakirja*, 131–154. Helsingin yliopisto – Oy Weilin & Göös Ab, Helsinki.
- 1965: *Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin. I. Vanhan kirjasuomen kirjoitus- ja äänne- asun kehitys*. Muuttamaton jäljennöspainos. SKST 197. SKS, Helsinki.
- 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. SKST 283. SKS, Helsinki.
- 1967: *Suomenkielinen proosa Ruotsin vallan aikana*. Tietolipas 49. SKS, Helsinki.
- RÄSÄNEN, SEPPO 1979: Huomioita suomen sijojen frekvensseistä. *Sananjalka* 21, 17–34. Suomen Kielen Seuran vuosikirja, Turku.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- TARKIAINEN, V. 1922: Muuan suomalainen saarnamies 1600-luvulta. (Laurentius Petri Aboicus.) *Piirteitä suomalaisesta kirjallisuudesta*, s. 36–59. WSOY, Porvoo.
- VALLINKOSKI, J. 1957: Suomen almanakat ja kalenterit 1608–1956. *Suomen almanakan juhlakirja*, s. 291–366. Helsingin yliopisto – Oy Weilin & Göös Ab, Helsinki.
- Virsi- ja laulukirja 1986*. Hyväksytty kirkolliskokouksessa 13. helmikuuta 1986. [Verkkopalvelu.] Suomen evankelis-luterilainen kirkko. [Viitattu 28.5.2009.] Saatavissa: <http://evl.fi/Virsi- ja laulukirja.nsf>.
- WK 1872 = *Suomalainen Virsikirja wäliaikaiseksi tarpeeksi*. Suomalaisen wirsikirjan komitean toisen ehdotuksen ja vanhan wirsikirjan mukaan toimitettu, kolmella kymmenellä uudella wirrellä lisätty. Toimittajan kustantama, Turku 1872.
- WK 1880 = *Uusi Suomalaisen wirsikirjan ehdoitus, Kirkolliskokouksen walitseman komitean tekemä*. G. W. Wilén, Turku 1880.
- WK 1889 = *Suomalainen Koraali-Wirsikirja ewankelis-lutherilaisille seurakunnille Suomen Suuriruh- tinaanmaassa*. Suomen toisen yleisen kirkolliskokouksen w. 1886 asettaman Koraalikomitean toimittama. Helsinki 1889.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja I–2*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. KTK – Valtion painatuskeskus, Helsinki 1985–1994.

VV = *Vanha virsikirja. Vuoden 1701 suomalainen virsikirja*. Toimittanut sekä johdannon ja selityksen laatinut TAUNO VÄINÖLÄ. Kirjaneliö, Helsinki 1995.

TANJA VAITTINEN: *Derivatives with the ending -misuus/misyys in Old Literary Finnish*

In this paper I look at rare, *-misuus/misyys*-ending derivatives which were formed in the period of Old Literary (1540s–1809) and Early Modern Finnish (1809–1870/1880s). There are 20 different forms (e.g. *alentelemisuus* ‘condescension’, *hedelmöitsemisyys* ‘fruitfulness’, *kuulemisuus* ‘obedience’) and they are based on a verb root (e.g. *antamisuus* ‘generosity’ < *antaa* ‘give’, *kuolemisuus* ‘mortality’ < *kuolla* ‘die’, *sovittamisuus* ‘conciliatory spirit’ < *sovittaa* ‘atone’). There are in all 29 such occurrences. These derivatives are unusual, because a quality-name suffix *-(u)us/(y)ys* is added to a nomen actionis suffix (*-minen* : *-mise-*). According to grammars, it is ungrammatical to form quality names from nomen actionis.

These derivatives are found, for example, in prayers, sermonettes, hymns, almanac texts and statutes. The texts are partly translations, partly also original texts. Quite a number of writers have created such derivatives. Some of these possessed only elementary skills in Finnish, but there were also writers whose Finnish skills were excellent that invented *-misuus/misyys*-derivatives (such as Mikael Agricola, Laurentius Petri, J. E. Frosterus and Elias Lönnrot). What they all had in common was that their writings were produced prior to the period of Standard Finnish.

Some *-misuus/misyys*-derivatives are combinations. They developed from the nomen actionis with a *-minen* and *-mus/mys* suffix, in the sense that the *-mus/mys* derivative became confused with the *-mise-* stem of the *-minen* ending. The most important rationale for the development of *-misuus/misyys*-derivatives was based on a need to create verb-root words which describe permanent quality. These *-misuus/misyys*-derivatives have not been very productive in the standard language.

Tanja Vaittinen: tanja.vaittinen@utu.fi
Suomen kieli, 20014 Turun yliopisto